

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך כו, תשל"ה

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

שאלה ותשובה עליה

כלב - כולו לב

דרכם של פתגמים - שהם נראים ונעלמים. יש שאתה מוצא פתגם בספר מאוחר, ודומה עליך, כאילו המחבר הזה חידש אותו, ולאחר מכן אתה מוצא שכבר נאמר הפתגם מאות שנים לפני כן, אלא שנעלם זכרו מן הפתובים, עד שבא המחבר המאוחר וחזר וקבעו. שמא תאמר: וכל כך למה? - אין יודע נתיב הרוח.

לפני שנים, בשנת תשי"ז, הראיתי בספר היוכל מנחה ליהודה (לכבוד ר' יהודה ליב זלוטניק-אבידע), עמ' 26, שהפתגם נמצא בספר שיחות חולין של תלמידי חכמים, שנספח ל"בן המלך והנזיר", דפוס וואנובזעק, שנת ת"ע, וזה לשונו: "חכם בעיניו איש כסיל". והתחכם המחבר ועשהו עניין לשניים: חכם - בעיניו איש כסיל; חכם בעיניו - איש כסיל. היינו, החכם דומה הוא בעיניו ככסיל, והחכם בעיניו הריהו באמת כסיל - פתגם זה ישן נושן הוא, ונתגלה בימינו בכתב של ר' שמואל הנגיד, "קרית ספר" שנה ב', עמ' כא (ועי' שם שנה ז', עמ' 585, 588) בתוך קטע ערבי. משמע, שאף בזמנו כבר היה פתגם מפורסם.

והריני מעיר כאן על כיוצא בזה.

בקובץ מאמרים מ-ספר המליצה העברית לר' יהודה ליב זלוטניק-אבידע, ירושלים תרצ"ט, מביא המחבר (בעמ'

66) את הפתגם: "למה נקרא שמו כ ל ב ? - שהוא כולו לב". והוא מוסיף: "והייתי חפץ לדעת, אם אמנם נמצא מאמר כזה בדברי חז"ל, או שזה לקוח ממדרש להד"ם". והמוציא לאור והוא הרב"מ לוין, בעל "אוצר הגאונים", הוסיף על זה הערה: "אין ספק, שהוא שיבוש של עם הארץ מן 'למה נקרא שמו כָּלָאָב? שהיה כולו אָב' (תנחומא, תולדות, אות ו). והשוה 'אוצר הגאונים' לברכות, 5, ס' יא".

כולי האי - ואולי?

יש להשיב על השאלה שנשאלה:

הפתגם ישן נושן הוא, ונמצא ב"אלפא ביתא דבן-סירא". בין השאלות ששאל נבוכדנאצר את בן-סירא, סימן טו, ישנה שאלה: "מפני מה יש שְנָאָה בין החתול לכלב?". ובתשובה בן-סירא משיב על השתלשלות היחסים שבין החתול לכלב, והוא אומר בתוך דבריו: "כשאדם (הראשון) הביא כלב לביתו, יצא חתול לקראתו ואמ' לו: מפני מה באת לביתי? אמ' לו (הכלב): הביאני אדם לכאן. אמ' לו: מפני מה הבאת זה בחדרך? אמ' לו: לפי שכלו לב. ולפיכך נקרא כלב וכו'".¹ (עי' בנוסח שהדפיסו פרידמן-לוינגר בספר היובל ליהודה אריה בלוי [= "הצופה לחכמת ישראל, שנה עשירית]). ואף על פי שהמחבר של הסיפורים האלה לא נתחזק תלמיד חכם, מכל מקום אי אפשר לכנותו "עם הארץ"; ובנדאי שאינו שיבוש, שכן מצאנו לחכם מובהק,

1. עי' בראשית רבא פכ"ב, יב, על הפתוב "וישם ה' לקין אות": "רב (אבא) אמר: כלב מסר לו".

והוא ר' יעקב עמדין, שהשתמש בפיטוי זה. כגון בסידורו, בביאור פרק שירה (דפוס ראשון, ג ע-ב): "כלבים אומרים, בואו נשתחווה ונכרעה וגו', והוא (הכלב) בענין החומר פקח, שאין דרכו להניח המזון הגופני ולילך למים² מימה של תורה קיום הרוחני, ממ פולו לב אמיץ באמונה וכו'. ואף ישראל גם לו לב אחד לאביו שבשמים וכו'".

ואף ב"מגלת ספר" שלו חזר ר' יעקב עמדין על הפתגם ואמר: "וברחו פולם כבריחת כלב הנובח, בהרים עליו בן אדם מקל להפכותו, מתוך הטבע הידוע לכלב שפולו לב". (הקטע לקוח מכתב יד אוקספורד ואיננו במהדורת כהנא)

וודאי ישנו הפתגם אף במקומות אחרים, וכדאי לאספם.

2. דרוש על לשון המשנה, טהרות ג, ח: "ר"א בן יעקב מטהר בכלב שהוא פקח, שאין דרכו להניח את המזון ולילך למים".